

*Олександр Михайлович Ковальчук,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ЩОДО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Постановка проблеми. В даній статті акцентується увага на проблемі праворозуміння, яка є однією із найбільш складних у теорії права і витоків якої виходять від античності. Виходячи із історичних, економічних, політичних, культурних і релігійних факторів, на кожному етапі розвитку мислителі намагалися дати своє розуміння і визначення права. Кожна із концепцій, теорій мала як певні позитивні сторони, так і недоліки, розкриваючи ту чи іншу грань такого багатоаспектного явища, як право.

Сучасні науковці, застосовуючи нові методологічні прийоми та новітні досягнення гуманітарних і природничих наук, потреби суспільства, продовжують виявляти нові аспекти права з метою більш глибокого його пізнання і ефективного регулювання відносин між людьми.

Актуальність окресленого питання підсилюється активними реформами, що відбуваються в Україні, які вимагають дослідження майбутніх тенденцій до праворозуміння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз сучасних наукових тенденцій щодо розуміння права вказує на поступовий відхід від позитивістських типів праворозуміння і орієнтацію на людину як найвищу соціальну цінність.

Українські науковці звертають увагу на нерозривність права з життям, з об'єктивними потребами людей та їх гармонійним розвитком. Тому сучасне праворозуміння передбачає відповідність законодавчо встановлених нормативно-правових актів природному праву.

Плюралізм наукових теорій праворозуміння дає можливість дослідити істотні ознаки права, які є необхідними для утвердження загальноцивілізаційних цінностей, піднести на якісно новий рівень правовий зміст прав і свобод людини, розробити та запровадити реальний механізм їх захисту.

Сучасна наука про право має неодмінно передбачати поступове поєднання позитивних рис усіх теорій праворозуміння, що перебачатиме розгляд права як цілісного, однак багатоаспектного суспільного явища.

Вказується, що інтегративний підхід не є остаточним у вирішенні проблеми праворозуміння.

Тendenції та перспективи сучасної науки юриспруденції у сфері праворозуміння полягають у виявленні найбільш раціональних та логічно обумовлених теорій щодо визначення сутності права, що сприятиме більш повному і всебічному дослідженню такого багатоаспектного і досить складного явища, як право, яке постійно буде вимагати нового переосмислення.

Сучасний стан наукового розвитку юриспруденції вказує на певний синтез думок і акцентуванні уваги на найбільш раціональних наукових теоріях. Це пояснюється тим, що розвиток суспільства передбачає розвиток кожної сфери людської життєдіяльності, зокрема й щодо наукового обґрунтування права. Вітчизняні науковці безупинно працюють у напрямі виявлення найбільш оптимального трактування права.

З огляду на це, представляється можливим передбачити певні тенденції й перспективи еволюції науково-теоретичної думки щодо праворозуміння. Глибокий теоретико-правовий аналіз існуючих положень науковців щодо тлумачення змісту й природи права надає змогу встановити конкретні передумови для майбутнього розвитку науки юриспруденції у сфері розуміння однієї з найважливіших категорій сучасного суспільства – права.

Окремо слід зазначити, що актуальність окресленого питання підсилюється активними реформативними процесами, що відбуваються в Україні, які вимагають дослідження майбутніх тенденцій до праворозуміння.

Метою статті є визначення перспектив розвитку вітчизняної юридичної науки щодо праворозуміння.

Основні результати дослідження. Розглядаючи сучасні наукові тенденції щодо розуміння права, варто зазначити, що першою з них безумовно є поступовий відхід від позитивістських типів праворозуміння й орієнтація на людину як найвищу соціальну цінність.

Як зауважує А. А. Козловський, право не може залишатися «суто позитивним» (абсолютно довільним), оскільки добробут та злагоду суспільного життя людей не можна забезпечити всупереч законам їхнього природного існування. У зв'язку з цим, право вважатиметься адекватним і нормальним, якщо буде узгоджено його нормативні начала з існуючими нормативно-правовими актами. «Буття нав'язує свої закони і правила існування, неприйняття яких загрожує знищенням і перетворенням у небуття. Перед людиною стоїть завдання виявити ці закони і перетворити їх на правила своєї діяльності, в норми поведінки. В такий спосіб правила буття стають правилами людини. І ті норми, які суперечать законам буття, буттям же і знищуються. Вони не сприяють виживанню індивіда й соціуму, неконкурентоспроможні з масивністю буття. Тому правила поведінки, норми, пов'язані з буттям, ним зумовлені. Тому й право, побудоване на нормах, – онтологічне, воно вкорінене в бутті» [1, с. 35]. Як бачимо, вчений констатує нерозривність права з життям, з об'єктивними потребами людей та їх гармонійним розвитком. Сучасне праворозуміння передбачає домінування природного права людей над законодавчо встановленими нормами.

На теперішній час, загальноприйнятою є перспектива змістовного урізноманітнення праворозуміння [2, с. 6]. На думку Т. О. Подковенко, така перспектива є обґрунтованою та очевидною. Актуальність плюралізму наукових позицій до розуміння права дає можливість виокремити та розкрити ті істотні ознаки права, які є необхідними для утвердження гуманістичних засад, піднести на якісно новий рівень правовий зміст прав і свобод людини, розробити та запровадити реальний механізм їх захисту. Завдяки такому науковому підходу виникає необхідність до реформування науки юриспруденції, а також практики застосування права у напрямі встановлення пріоритетності загальногромадянських засад та ідей, основою яких визнано різноманітні аспекти життєдіяльності людей в процесі глобалізації сучасного соціуму [3, с. 782]. Встановлення пріоритетності невід'ємних прав людини зумовлено сучасним станом правового регулювання, а також активною боротьбою людей за свої права і свободи.

Рубіж XX та XXI століть став епохою, коли права людини, що визнаються в сучасних суспільствах найвищою цінністю, стали критерієм «людського виміру» досить складних і суперечливих процесів, які відбуваються сьогодні як в Україні, так і в усьому світі. Права і свободи людини і громадянина – стверджує А. І. Ковлер – це та, можливо єдина, ціннісна система, яка здатна примирити людину з оточуючим її суспільством і з державою, подолати їх взаємне відчуження [4, с. 17-18], створити реальні умови взаємодії. Це той ідеал відносин, який базується на взаємному визнанні один одного рівноправними суб'єктами права, визнанні та сприйнятті взаємної свободи.

Основною парадигмою юридичної антропології проголошена людина як безмежно своєрідна індивідуальність, неповторна одинична воля, яка детермінується природними бажаннями, схильностями, потребами та особливими інтересами і цілями. В той же час сучасна людина не мислить свого буття поза межами організованого людського суспільства, основою якого виступає право. Право в усіх його проявах є невід'ємна складова повноцінного буття людини, її гідного існування. Варто наголосити, що тільки чітко виражений закон, тільки морально виправдане і ціннісно орієнтоване право мають шанс бути зрозумілим, визнаним і включеним в систему безумовних життєвих та етичних орієнтирів людини [4, с. 111]. Сучасні наукові погляди на сутність й природу права передбачають визнання людини, її потреб, інтересів тощо основою для права. Відбувається зрушення в сторону природно-правового розуміння цієї соціальної категорії, які, за своїм змістом, передбачають, що право походить від людської природи, з діяльності людей, їх потреб, звичаїв тощо.

Отже, враховуючи наведені положення, можна встановити, що сучасний розвиток науки юриспруденції у сфері праворозуміння передбачає превалювання природно-правового розуміння права. Право є невід'ємною частиною людини, й існування останнього поза межами життя людей визнається неможливим, а тому всі сучасні наукові позиції передбачають пріоритетність людини як фундаменту до виникнення й розвитку права.

Наступна перспектива полягає у широкому дослідженні свободи як невід'ємної частини права.

Розглядаючи свободу як невід'ємну характеристику права, М. І. Байтін вказує, що людина діє вільно, коли поводить відповідно до права, у межах правомірної поведінки учасників суспіль-

них відносин. Якщо людина виходить за межі правомірної поведінки, свідомо порушує юридичні обмеження, обов'язки, заборони, вчиняє злочин або інше правопорушення, вона діє невідільно, для неї наступають небажані наслідки матеріального, фізичного, психічного характеру, передбачені відповідною нормою права (юридична відповідальність). Як зазначає науковець, у зв'язку з цим, право тлумачиться як межі або рамки дозволеної правової поведінки, стандарт правомірного та законодавчо встановленого поведіння, що передбачає свободу особистості [5, с. 79]. Свобода – це категорія, яка фактично становить собою право у цілому. Вони є взаємозалежними явищами суспільного характеру. Право визначає певну свободу, водночас без існування розуміння сутності свободи неможливо встановити певне право.

В. А. Малінін досліджував право через призму філософії німецького науковця Г. Гегеля. Зокрема, Г. Гегель розробив теорію єдності свободи і права, зробивши висновок про те, що «свобода – позитивний вираз сутності пануючого в суспільстві права, а також закон діяльності особистості в рамках цього права» [6, с. 132]. Тобто свобода трактується як фундамент, передумова права. Першими проявами права, які встановлювалися стародавніми племенами – табу – якраз таки і визначали свободу, визначали певні межі, в яких має існувати суспільство, і поведінка членів даного суспільства не могла виходити за встановлені межі.

Сучасні тенденції до праворозуміння сформовані в основному завдяки дослідженню свободи та її різноманітних форм у суспільній життєдіяльності людей. Концепції до визначення форми державного устрою, визначення місця й ролі кожного члена суспільства засновані на ідеї свободи. Б. Кістяківський вказував, що «головний і найбільш істотний зміст права становить свобода» [7, с. 118]. Свобода є вирішальним фактором щодо відмежування права від інших категорій і понять. Покладена в основу права можливість вільного здійснення певної діяльності, задоволення потреб та інтересів досліджується багатьма сучасними науковцями в галузі юриспруденції, що дозволяє констатувати таку майбутню перспективу у розвитку цієї науки.

На думку Л. А. Ситниченко, свобода є закладена в основу можливість людини вільно здійснювати будь-яку дію, що не зазнає впливу сторонньої підтримки та має своїм наслідком настання невідворотних подій. Однак, найважливіша сутність вільного вибору людини проявляється у діяльності, що вона реалізує. Повноцінна в моральному відношенні свобода передбачає свідоме ставлення людської суб'єктивності до власної волі, вміння підпорядковувати її загальнолюдським змістом і цінностям, нормам універсального спілкування. Освоєння зовнішньої реальності й моральний контроль над самим собою постають двома рівною мірою важливими моментами справжньої людської свободи [8, с. 137-145]. Категорію «свобода» можна ототожнити з можливістю здійснення чогось, реалізацією певної мети, цілі, завдання. Вибір людиною тієї чи іншої моделі поведінки і є свободою, проявом волі, що неодмінно входить в зміст сучасного розуміння права.

З позиції Н. І. Бровко, категорія свободи є багатоаспектною і багатозначною, спектр її інтерпретацій дуже широкий. Права людини постійно супроводжувалися розвитком і спробами реалізації ідеї свободи, оскільки метою їх утвердження і відтворення в законі було досягнення більш високого ступеня свободи індивіда. Крізь призму невідчужуваних прав людини свобода виступає загальнолюдською цінністю, джерелом якої є природа людини. Саме тому проблема свободи є досить актуальною і потребує філософсько-правового осмислення [9, с. 54-55]. Не можливо не погодитися з таким твердженням науковця, оскільки ідея свободи була завжди під пильним оком різних науковців по всьому світу, зокрема й серед правознавців свобода посідала одне з найважливіших місць серед їх досліджень. Право створене на основі вільного вибору людини, її можливості діяти так чи інакше, однак у визначених межах. Такі межі чи рамки, які встановлюються для свободи, і є правом в абстрактному вигляді.

Таким чином, свобода є категорією, яка нині досліджується багатьма науковцями-правовиками. У перспективі розвитку такого розділу науки юриспруденції, як «праворозуміння», свобода займатиме основоположне місце, визначаючи тим самим саму сутність права.

Має місце підхід, який направлений на поступовий синтез усіх типів праворозуміння й становлення інтегративного підходу до визначення сутності права.

На сьогоднішній момент відбувається інтеграція наукових позицій щодо визначення сутності права, що мало своїм наслідком виділення такого типу праворозуміння, як «інтегративне». Недоцільність існування деяких підходів до встановлення змісту права, його природи зумовлюватиме поступове синтезування існуючих наукових позицій, теорій в єдині комплексні підходи до тлумачення й розуміння права.

І. І. Коваленко, проаналізувавши сучасні інтегративні підходи до праворозуміння, зводить їх до таких типологічних положень:

- інтегративне праворозуміння покликане дати універсальне визначення права, що є компіляцією різних методологічних підходів;
- інтегративне праворозуміння має стати результатом синтезу методології права з природничими, технічними та суспільними науками;
- інтегративне праворозуміння має стати результатом створення інтегральної юриспруденції, покликаної дати оцінку перспективним напрямом правознавства, здолати роз'єднаність розділів юридичного знання та впорядкувати найефективніші засоби залучення до нього [10, с. 133].

Наведені положення надають змогу виявити позитивний момент у розвитку правничої науки, що полягає у відхиленні недоречних позицій з приводу розуміння права й встановлення найбільш оптимальних теорій або типів до визначення природи та змісту права.

В. В. Дудченко, розглядаючи пропозиції щодо синтезування й поєднання різноманітних плюралістичних наукових поглядів, приходить до висновку, що інтегративне праворозуміння повинно поєднати плюральні підходи до пізнання права. «Право в змозі бути не лише нормою, але й волею, не лише волею, але й інтересом, не тільки інтересом, але й свободою, не лише свободою, але й примусом і т. д.». Під цим кутом зору право не зводиться до одного виміру. Воно має свою цілісність, і його вичерпні характеристики можливі лише під кутом зору цієї цілісності [11, с. 6]. Системність у визначенні природи права має передбачати диференційовані аспекти й критерії щодо його розуміння. Сучасний стан розвитку науки про право має неодмінно передбачати поступове поєднання усіх теорій праворозуміння в єдиний, комплексний тип, що передбачатиме розгляд права як цілісного, однак багатоаспектного суспільного явища.

Найбільш відомим представником сучасної «інтегративної юриспруденції» є американський філософ права Холл Джером, який вважав, що інтегративна юриспруденція синтезує позитивне і природне право та в такий спосіб долає однобічність і незавершеність у правопізнанні. Інтегративна юриспруденція відкриває новий напрямок у розвитку правової думки. Онтологія, яка б відповідала інтегративній концепції, ще тільки мусить бути розроблена. «... Інтегративна юриспруденція є формою дуалізму або плюралізму в тому розумінні, що вона наполягає на синтезі ідей, фактів та оцінок... Інтегративна юриспруденція... є спробою зрозуміти дійсне поєднання цих найважливіших правових сфер... Коли б метою було захистити плюралізм, то завдання було б відносно легким, але саме в способі досягти синтезу інтегративна юриспруденція зіштовхується зі своїми головними проблемами» [12, с. 739, 740]. Інтеграція наукових поглядів на сутність права передбачає не суто поєднання усіх думок, а їх раціональний аналіз й виявлення найбільш оптимальних сторін щодо розуміння права. Сучасний тип праворозуміння має передбачати систему наукових доробок та поглядів на визначення змісту права, встановлення джерела його походження, а також визначення характерних ознак тощо. Завдяки інтеграції виникатимуть відповідні конфлікти та спори серед науковців-правників, а, як відомо, в суперечці народжується істина.

М. Мірошніченко констатує, що новітні публікації з питань методології правознавства свідчать про пріоритетний статус інтегративного підходу. При чому він застосовується в найширшому розумінні цього слова – від інтеграції, здатної подолати предметні полярності всередині домінуючих типів праворозуміння, до інтеграції, спрямованої на нову, загальнометодологічну єдність традицій та інноваційних методологічних підходів. Визнається, що потенціал інтегративного підходу спроможний вплинути на побудову ефективних теоретичних і прагматично-прогностичних моделей пояснення правової дійсності. Такі твердження побудовані на методологічному фундаменті філософських, соціологічних, суто правознавчих і спеціально наукових методів пізнання та на результатах попередніх досліджень багатьох науковців [13, с. 24]. Виходячи з наведеного положення, автор вважає можливим вирішення одвічної проблеми у розумінні права, його сутності, природи, змісту, джерела походження, суб'єктів та об'єктів тощо. На її думку, ефективне поєднання існуючих теоретико-правових позицій слугуватиме підґрунтям до встановлення більш повного розуміння права й надання відповіді на питання, що являє собою дана соціальна категорія.

Разом з тим, як зазначає професор М. І. Козюбра, «сподівання на те, що колись в дискусіях про праворозуміння буде поставлена крапка і ми зможемо досягти «єдино правильної» відповіді на питання, що таке право – це ілюзія. Право настільки складний, багатогранний, багатомірний і багаторівневий феномен, в якому так тісно переплітаються духовні, культурні та етичні засади, внутрішньодержавні й міжнародні, цивілізаційні та загальнолюдські аспекти, наукова істина і цін-

ності добра і справедливості, досягнення правової теорії і практичний юридичний досвід, правові ідеали, інституційно-нормативні утворення і правові відносини, що втиснути все це у рамки якоїсь універсальної дефініції просто неможливо. Але це не означає, що багатовікова історія філософського і загальнотеоретичного осмислення права є чимось виключно абстрактним і практично безплідним, а подальший аналіз проблеми праворозуміння втрачає перспективу» [14, с. 28].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що однією з тенденцій та перспектив сучасної науки юриспруденції у сфері праворозуміння є те, що у майбутньому відбудеться об'єднання найбільш раціональних та логічно обумовлених теорій щодо визначення сутності права, а також нівелювання безперспективних та найменш доцільних наукових позицій. Саме синтез наукових понять і уявлень сприятиме більш повному і всебічному дослідженню такого багатоаспектного і досить складного явища, як право, яке постійно буде вимагати нового переосмислення.

Таким чином, зважаючи на все вищевикладене, можна зазначити, що сучасна наука юриспруденції характеризується відповідними можливими шляхами її розвитку у контексті розуміння сутності й природи права. Можна спостерігати, що еволюція суспільної думки безпосередньо впливає на становлення наукових позицій, які наразі передбачають пріоритетність людини як основи до існування права.

Все окреслене дозволяє зробити висновок про те, що наука юриспруденції знаходиться на шляху удосконалення й оптимізації теоретичних думок щодо встановлення сутності й змісту права, враховуючи ціннісні орієнтири суспільства.

Список використаних джерел

1. Козловський А. А. Гносеологічні принципи права / А. А. Козловський // Проблеми філософії права. – 2005. – Том III. – №№ 1–2. – С. 32–44.
2. Рабінович П. Праворозуміння – фундамент юридичної науки та практики / П. Рабінович, О. Святоцький // Право України. – 2010. – №4. – С. 4–9.
3. Подковенко Т. О. Роль юридичної антропології у сучасному праворозумінні / Т. О. Подковенко // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 782–787.
4. Ковлер А. И. Антропология права : учебник для вузов / А. И. Ковлер. – М. : Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2002. – 480 с.
5. Байтин М. И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / М. И. Байтин. – М. : ООО ИД «Право и государство», 2005. – 544 с.
6. Малинин В. А. Диалектика Гегеля и антигегельянство / В. А. Малинин. – М. : Мысль, 1983. – 240 с.
7. Кистяковский Б. А. В защиту права (интеллигенция и правосознание) / Б. А. Кистяковский // Вехи. Сборник статей о российской интеллигенции. – М. : Юрист, 1909. – 400 с. ; 2009. – 504 с.
8. Ситниченко Л. А. Стратегії свободи в сучасній соціальній та практичній філософії / Л. А. Ситниченко // Свобода: сучасні виміри та альтернативи. – К. : Укр. Центр духовн. культури, 2004. – 316 с.
9. Бровко Н. І. Філософсько-правовий аналіз категорії свободи та відповідальності людини / Н. І. Бровко // Філософські та методологічні проблеми права. – 2014. – № 1. – С. 54–57.
10. Коваленко І. І. Інтегративне праворозуміння в контексті феноменологічного осягнення права / І. І. Коваленко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2015. – № 2. – С. 129–140.
11. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку : плюралізм правових вчень : [монографія] / Валентина Віталіївна Дудченко. – Одеса : Юридична література, 2006. – 302 с.
12. Антология мировой правовой мысли: [в 5 т.] / отв. ред. Н. А. Крашенинникова. – М. : Мысль, 1999. – Т. 3 : Европа, Америка: XVII–XX вв. – 829 с.
13. Мірошніченко М. Методологічна основа системно-інформаційного підходу / М. Мірошніченко // Право України. – 2007. – № 3. – С. 24–26.
14. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. – К. : Baite, 2015. С. 28.

References

1. Kozlovskij A. A. Gnoseologichni principi prava / A. A. Kozlovskij // Problemi filosofii prava. – 2005. – Tom III. – №№ 1–2. – S. 32–44.
2. Rabinovich P. Pravorozuminnya – fundament yuridichnoi nauki ta praktiki / P. Rabinovich, O. Svyatoc'kij // Pravo Ukraini. – 2010. – №4. – S. 4–9.
3. Podkovenko T. O. Rol' yuridichnoi antropologii u suchasnomu pravorozuminni / T. O. Podkovenko // Forum prava. – 2012. – № 1. – S. 782–787.

4. Kovler A. I. Antropologiya prava : uchebnik dlya vuzov / A. I. Kovler. – M. : Izd-vo NORMA (Izdatel'skaya gruppa NORMA-INFRA-M), 2002. – 480 s.
5. Bajtin M. I. Sushchnost' prava (sovremennoe normativnoe pravoponimanie na grani dvuh vekov) / M. I. Bajtin. – M. : OOO ID «Pravo i gosudarstvo», 2005. – 544 s.
6. Malinin V. A. Dialektika Gegelya i antigegeľ'yanstvo / V. A. Malinin. – M. : Mysl', 1983. – 240 s.
7. Kistyakovskij B. A. V zashchitu prava (intelligenciya i pravosoznanie) / B. A. Kistyakovskij // Vekhi. Sbornik statej o rossijskoj intelligencii. – M. : Yurist, 1909. – 400 s. ; 2009. – 504 s.
8. Sitnichenko L. A. Strategii svobody v suchasniy social'niy ta praktichnij filosofii / L. A. Sitnichenko // Svoboda: suchasni vimiri ta al'ternativi. – K. : Ukr. Centr duhovn. kul'turi, 2004. – 316 s.
9. Brovko N. I. Filosofs'ko-pravovij analiz kategorii svobody ta vidpovidal'nosti lyudini / N. I. Brovko // Filosofs'ki ta metodologichni problemi prava. – 2014. – № 1. – S. 54-57.
10. Kovalenko I. I. Integrativne pravorozuminnya v konteksti fenomenologichnogo osyagnennya prava / I. I. Kovalenko // Visnik Nacional'nogo universitetu «Yuridichna akademiya Ukraïni imeni Yaroslava Mudrogo». Seriya : Filosofiya, filosofiya prava, politologiya, sociologiya. – 2015. – № 2. – S. 129-140.
11. Dudchenko V. V. Tradiciya pravovogo rozvitku : plyuralizm pravovih vchen' : [monografiya] / Valentina Vitaliïvna Dudchenko. – Odesa : Yuridichna literatura, 2006. – 302 s.
12. Antologiya mirovoj pravovoj mysli: [v 5 t.] / otv. red. N. A. Krashenninnikova. – M. : Mysl', 1999. – T. 3 : Evropa, Amerika: XVII–XX vv. – 829 s.
13. Miroshnichenko M. Metodologichna osnova sistemno-informacijnogo pidhodu / M. Miroshnichenko // Pravo Ukraïni. – 2007. – №3. – S. 24-26.
14. Zagal'na teoriya prava : pidruchnik / za zag. red. M. I. Kozyubri. – K. : Vaite, 2015. S. 28.

Ковальчук О. М. Перспективи розвитку вітчизняної юридичної науки щодо праворозуміння

У даній статті акцентується увага на проблемі праворозуміння, яка є однією із найбільш складних у теорії права, витоки якої виходять від античності. Виходячи із історичних, економічних, політичних, культурних і релігійних факторів, на кожному етапі розвитку мислителі намагалися дати своє розуміння і визначення права. Кожна із концепцій, теорій мала як певні позитивні сторони, так і недоліки, розкриваючи ту чи іншу грань такого багатоаспектного явища, як право.

Сучасні науковці, застосовуючи нові методологічні прийоми та новітні досягнення гуманітарних і природничих наук, потреби суспільства, продовжують виявляти нові аспекти права з метою більш глибокого його пізнання і ефективного регулювання відносин між людьми.

Актуальність окресленого питання підсилюється активними реформами, що відбуваються в Україні, які вимагають дослідження майбутніх тенденцій до праворозуміння.

Аналіз сучасних наукових тенденцій щодо розуміння права вказує на поступовий відхід від позитивістських типів праворозуміння і орієнтацію на людину як найвищу соціальну цінність.

Українські науковці звертають увагу на нерозривність права з життям, з об'єктивними потребами людей та їх гармонійним розвитком. Тому сучасне праворозуміння передбачає відповідність законодавчо встановлених нормативно-правових актів природному праву.

Плюралізм наукових теорій праворозуміння дає можливість дослідити істотні ознаки права, які є необхідними для утворення загальноцивілізаційних цінностей, піднести на якісно новий рівень правовий зміст прав і свобод людини, розробити та запровадити реальний механізм їх захисту.

Сучасна наука про право має неодмінно передбачати поступове поєднання позитивних рис усіх теорій праворозуміння, що перебачатиме розгляд права як цілісного, однак багатоаспектного суспільного явища.

Вказується, що інтегративний підхід не є остаточним у вирішенні проблеми праворозуміння.

Тendenції та перспективи сучасної науки юриспруденції у сфері праворозуміння полягають у виявленні найбільш раціональних та логічно обумовлених теорій щодо визначення сутності права, що сприятиме більш повному і всебічному дослідженню такого багатоаспектного і досить складного явища, як право, яке постійно буде вимагати нового переосмислення.

Ключові слова: праворозуміння, тлумачення праворозуміння, розвиток вітчизняної юридичної науки, позитивістський підхід до праворозуміння, інтегративний підхід до праворозуміння.

Kovalchuk O. M. Promising developments of domestic legal science on legal awareness

This article focuses on the problem of legal consciousness, which is one of the most difficult in the theory of law and whose origins come from antiquity. Based on historical, economic, political, cultural and religious factors, at each stage of development, thinkers tried to give their understanding and definition of law. Each of the concepts and theories had certain positive aspects and disadvantage, revealing one or another side of such a multifaceted phenomenon as law.

Modern scientists, applying new methodological techniques and the latest achievements of the humanities and natural sciences, the needs of society, continue to identify new aspects of law in order to better understand it and effectively regulate relations between people.

The urgency of the outlined issue is enhanced by the active reforms in Ukraine, which requires the research of future trends in legal consciousness.

Analysis of modern scientific trends in the legal consciousness indicates a gradual departure from the positivist types of legal consciousness and orientation to human as the highest social value.

Ukrainian researchers pay attention to the continuity of the right to life, with the objective needs of people and their harmonious development. Therefore, modern legal consciousness presupposes compliance of legally established normative legal acts with natural law.

Pluralism of scientific theories of legal consciousness makes possible to explore the essential features of law that are necessary for the establishment of universal values, to raise to a qualitatively new level the legal content of human rights and freedoms, to develop and implement a real mechanism for their protection.

Modern science of law has to provide a gradual combination of positive features of all theories of legal consciousness, which will include the consideration of law as an integral, but multifaceted social phenomenon.

It is pointed out that the integrative approach is not final in solving the problem of legal consciousness.

Trends and prospects of modern jurisprudence in the field of legal consciousness are to identify the most rational and logical theories to determine the essence of law, which will contribute to a more complete and comprehensive research of such a multifaceted and complex phenomenon as law, which will constantly require rethinking.

Keywords: legal consciousness, interpretation of legal consciousness, development of national legal science, positivist approach to legal consciousness, integrative approach to legal consciousness.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-20

УДК 340.132.626

*Олена Сергіївна Копитова,
суддя Північного апеляційного господарського суду,
старший співробітник відділу організації наукової
діяльності та захисту права інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ФОРМАЛІЗМ ТА РЕАЛІЗМ ЯК СТИЛІ СУДОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Ефективність правового регулювання залежить не лише від якості нормативно-правових приписів як результату правотворчої діяльності уповноважених суб'єктів, а й від належного правозастосування, зокрема й судового. Адже право міститься не лише у законах чи інших нормативно-правових актах, а існує реально у суспільних відносинах, у всіх сферах суспільного життя [2, с. 63]. Правотлумачною діяльністю переймаються всі юристи. Але місце суддів у цій діяльності є визначальним, бо помилку юриста, що виступає представником позивача або відповідача в суді, має виправити суд. А помилку суддів інколи виправити практично неможливо [3, с. 39]. Разом з тим, будь-яке правозастосовче рішення, перш за все, судові рішення, має бути пов'язано з'ясуванням справжнього змісту й смислу норми права. Також інколи обставини спірних ситуацій вимагають роз'яснення таких норм кінцевому користувачеві зазначеного рішення. Водночас слід наголосити на очевидному факті, що правовий ефект результатів тлумачення виходить далеко за межі лише правореалізаційного процесу і цим звичайно не обмежується [7, с. 171].

Метою цієї статті є розкриття особливостей формалізму і реалізму як стилів судового тлумачення. Останніми дослідженнями слід назвати праці, зокрема, С. С. Алексєєва, С. В. Бобровник, С. Д. Гусарєва, М. Д. Гнатюка, О. В. Зайчука, А. М. Колодія, В. В. Лазарєва, М. І. Матусова, В. С. Нерсисянца, Ю. М. Оборотова, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришина, В. М. Протасова, П. М. Рабіновича, М. Б. Рісного, Є. В. Тимошиної, М. Тропера, О. Ф. Черданцева, С. В. Шевчука та інших.

Основні результати дослідження. Реалізм та формалізм як стилі судового тлумачення завжди перебувають у протистоянні, яке, у широкому розумінні, приводить до формування двох самостій-